ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα)

της 3ης Απριλίου 2008 *

Στην υπόθεση C-346/06,

με αντικείμενο αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ, που υπέβαλε το Oberlandesgericht Celle (Γερμανία) με απόφαση της 3ης Αυγούστου 2006, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 11 Αυγούστου 2006, στο πλαίσιο της δίκης

Dirk Rüffert, υπό την ιδιότητά του ως αναγκαστικού διαχειριστή λόγω αφερεγγυότητας ως προς τα περιουσιακά στοιχεία της Objekt und Bauregie GmbH & Co. KG,

κατά

Land Niedersachsen,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (δεύτερο τμήμα),

συγκείμενο από τους C. W. A. Timmermans (εισηγητή), πρόεδρο τμήματος, J. Makarczyk, P. Kūris, J.-C. Bonichot και την C. Toader, δικαστές,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γερμανική.

γενικός εισαγγελέας: Y. Bot
γραμματέας: B. Fülöp, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 5ης Ιουλίου 2007,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

— το Land Niedersachsen, εκπροσωπούμενο από την R. Thode, Rechtsanwalt,

— η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον M. Lumma,

— η Βελγική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την A. Hubert,

— η Δανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον J. Bering Liisberg,

— η Γαλλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον G. de Bergues και την O. Christmann,

— η Ιρλανδία, εκπροσωπούμενη από τον D. O'Hagan, επικουρούμενο από τους N. Travers, BL, και B. O'Moore, SC,

— η Κυπριακή Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την Ε. Νεοφύτου,

— η Αυστριακή Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον M. Fruhmann,

— η Πολωνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις Ε. Ośniecka-Tamecka και M. Szymańska, καθώς και από την A. Dzięcielak, ειδική σύμβουλο,

— η Φινλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την Ε. Bygglin,

— η Νορβηγική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους A. Eide και Ε. Sivertsen,

— η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τους Ε. Traversa και C. Ladenburger,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2007,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 49 ΕΚ.

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του M. Rüffert, υπό την ιδιότητά του ως αναγκαστικού διαχειριστή λόγω αφερεγγυότητας ως προς τα περιουσιακά στοιχεία της Objekt und Bauregie GmbH & Co. KG (στο εξής: Objekt und Bauregie), και του Land Niedersachsen (ομόσπονδου κράτους της Κάτω Σαξωνίας), σχετικά με την καταγγελία συμβάσεως έργου συναφθείσας μεταξύ του ομόσπονδου κράτους αυτού και της εν λόγω εταιρίας.

Το νομικό πλαίσιο

Η κοινοτική νομοθεσία

3 Το άρθρο 1 της οδηγίας 96/71/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 1996, σχετικά με την απόσπαση εργαζομένων στο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών (ΕΕ 1997, L 18, σ. 1), το οποίο τιτλοφορείται «Πεδίο εφαρμογής», προβλέπει τα ακόλουθα:

«1. Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται στις εγκατεστημένες σε κράτος μέλος επιχειρήσεις οι οποίες, στο πλαίσιο διεθνικής παροχής υπηρεσιών, προβαίνουν σε απόσπαση εργαζομένων, σύμφωνα με την παράγραφο 3, στο έδαφος κράτους μέλους.

[…]

3. Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται όταν οι επιχειρήσεις που αναφέρονται στην παράγραφο 1 λαμβάνουν ένα από τα ακόλουθα διεθνικά μέτρα:

α) αποσπούν έναν εργαζόμενο, για λογαριασμό τους και υπό τη διεύθυνσή τους, στο έδαφος κράτους μέλους, στο πλαίσιο σύμβασης που συνάπτεται μεταξύ της

επιχείρησης αποστολής και του παραλήπτη της παροχής υπηρεσιών που ασκεί τις δραστηριότητές του στο εν λόγω κράτος μέλος, εφόσον υφίσταται εργασιακή σχέση ανάμεσα στην επιχείρηση αποστολής και τον εργαζόμενο κατά το χρόνο της απόσπασης

[…]»

4 Το άρθρο 3 της οδηγίας 96/71, που τιτλοφορείται «Όροι εργασίας και απασχόλησης», έχει ως εξής:

«1. Τα κράτη μέλη φροντίζουν ώστε, ανεξάρτητα από το δίκαιο που διέπει τη σχέση εργασίας, οι επιχειρήσεις που αναφέρονται στο άρθρο 1, παράγραφος 1, να εγγυώνται στους εργαζόμενους που είναι αποσπασμένοι στο έδαφός τους τους όρους εργασίας και απασχόλησης σχετικά με τα θέματα που αναφέρονται κατωτέρω, οι οποίοι, στο κράτος μέλος στο έδαφος του οποίου εκτελείται η εργασία, καθορίζονται από:

— νομοθετικές, κανονιστικές ή διοικητικές διατάξεις

ή/και

— συλλογικές συμβάσεις ή διαιτητικές αποφάσεις οι οποίες έχουν αναγορευθεί σε κανόνες γενικής εφαρμογής κατά την έννοια της παραγράφου 8, εφόσον αφορούν τις δραστηριότητες που αναφέρονται στο παράρτημα:

[…]

γ) ελάχιστα όρια μισθού, συμπεριλαμβανομένων των αποζημιώσεων υπερωριακής εργασίας· το παρόν σημείο δεν εφαρμόζεται στα συμπληρωματικά επαγγελματικά συνταξιοδοτικά συστήματα

[…]

Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, η έννοια των ελάχιστων ορίων μισθού που αναφέρονται [στη δεύτερη περίπτωση] στοιχείο γ΄ ορίζεται από τη νομοθεσία ή/και την εθνική πρακτική του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου έχει αποσπασθεί ο εργαζόμενος.

7. Οι παράγραφοι 1 έως 6 δεν εμποδίζουν την εφαρμογή όρων απασχόλησης και εργασίας ευνοϊκότερων για τους εργαζομένους.

[…]

8. Ως συλλογικές συμβάσεις ή διαιτητικές αποφάσεις, οι οποίες έχουν αναγορευθεί σε κανόνες γενικής εφαρμογής, νοούνται εκείνες που πρέπει να τηρούνται απ' όλες τις επιχειρήσεις τις ανήκουσες στον δεδομένο κλάδο ή επάγγελμα και υπάγονται στον γεωγραφικό χώρο εφαρμογής τους.

Ελλείψει συστήματος αναγόρευσης των συλλογικών συμβάσεων ή διαιτητικών αποφάσεων, που αναφέρονται στο πρώτο εδάφιο, σε κανόνες γενικής εφαρμογής, τα κράτη μέλη μπορούν, εάν το αποφασίσουν, να λάβουν ως βάση:

— τις συλλογικές συμβάσεις ή διαιτητικές αποφάσεις που ισχύουν γενικά για όλες τις παρόμοιες επιχειρήσεις τις ανήκουσες στο δεδομένο κλάδο ή επάγγελμα και υπαγόμενες στο γεωγραφικό χώρο εφαρμογής τους

ή/και

— τις συλλογικές συμβάσεις που έχουν συναφθεί από τις πλέον αντιπροσωπευτικές σε εθνικό επίπεδο οργανώσεις των κοινωνικών εταίρων και που εφαρμόζονται στο σύνολο του εθνικού εδάφους

εφόσον η εφαρμογή τους στις επιχειρήσεις που αναφέρονται στο άρθρο 1, παράγραφος 1, εγγυάται, ως προς τα απαριθμούμενα στο παρόν άρθρο παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, θέματα, την ίση μεταχείριση των εν λόγω επιχειρήσεων και των άλλων επιχειρήσεων που αναφέρονται στο παρόν εδάφιο και βρίσκονται σε παρόμοια θέση.

[…]»

Η εθνική νομοθεσία

5 Ο νόμος του ομόσπονδου κράτους της Κάτω Σαξωνίας για τη σύναψη συμβάσεων δημοσίων έργων (Landesvergabegesetz Nds., στο εξής: νόμος του ομόσπονδου κράτους) περιέχει διατάξεις για τη σύναψη δημοσίων συμβάσεων, εφόσον το αντικείμενο των συμβάσεων είναι αξίας τουλάχιστον 10 000 ευρώ. Στην αιτιολογική έκθεση του νόμου αναφέρονται τα εξής:

«Ο νόμος αποτρέπει στρεβλώσεις του ανταγωνισμού, οι οποίες δημιουργούνται στον τομέα των κατασκευών και των δημοσίων τοπικών μεταφορών μέσω της προσλήψεως χαμηλόμισθου εργατικού δυναμικού, και ελαφρύνει από επιβαρύνσεις τα συστήματα κοινωνικής ασφαλίσεως. Προς τον σκοπό αυτό, καθορίζει ότι οι αναθέτουσες αρχές επιτρέπεται να ορίζουν ως αναδόχους συμβάσεων κατασκευής έργων και συμβάσεων δημοσίων τοπικών μεταφορών μόνο επιχειρήσεις που καταβάλλουν τη συμφωνηθείσα με συλλογικές συμβάσεις αμοιβή εργασίας στον τόπο εκπληρώσεως της παροχής.

[…]»

6 Το άρθρο 3, παράγραφος 1, του νόμου του ομόσπονδου κράτος, που τιτλοφορείται «Δήλωση τηρήσεως συλλογικής συμβάσεως», προβλέπει τα ακόλουθα:

«Συμβάσεις έργων επιτρέπεται να συνάπτονται μόνο με επιχειρήσεις οι οποίες κατά την υποβολή προσφοράς αναλαμβάνουν γραπτώς την υποχρέωση να καταβάλλουν ως αντάλλαγμα στους εργαζομένους τους για την εκτέλεση αυτών των έργων τουλάχιστον την αμοιβή που προβλέπει συλλογική σύμβαση ισχύουσα στον τόπο της εκτελέσεως κατά τον προβλεπόμενο από τη συλλογική σύμβαση χρόνο. Ως έργα κατά την έννοια της πρώτης φράσεως νοούνται οι παροχές των επιχειρήσεων του

κατασκευαστικού τομέα, παροχές πολιτικών μηχανικών και παροχές αποπερατώσεως της οικοδομής. Η πρώτη φράση έχει επίσης εφαρμογή στη σύναψη συμβάσεων παροχής υπηρεσιών μεταφοράς στον τομέα των δημοσίων αστικών, προαστιακών και περιφερειακών μεταφορών.»

7 Το άρθρο 4, παράγραφος 1, του εν λόγω νόμου, που τιτλοφορείται «Χρησιμοποίηση υπεργολάβων», ορίζει τα εξής:

«Ο ανάδοχος μπορεί μόνον κατά περίπτωση να αναθέτει σε υπεργολάβους την εκτέλεση εργασιών, για τις οποίες έχει οργανωθεί η επιχείρησή του, και αφού έχει λάβει γραπτή εξουσιοδότηση από την αναθέτουσα αρχή. Οι προσφέροντες υποχρεούνται, ταυτόχρονα με την υποβολή της προσφοράς τους, να δηλώσουν ποιες εργασίες πρόκειται να ανατεθούν περαιτέρω σε υπεργολάβους. Οσάκις οι εργασίες ανατίθενται σε υπεργολάβους, ο ανάδοχος οφείλει επίσης να δεσμευθεί ότι θα επιβάλει στους υπεργολάβους τις ίδιες υποχρεώσεις που υπέχει και αυτός από τα άρθρα 3, 4 και 7, παράγραφος 2, και να επιβλέπει την τήρηση των υποχρεώσεων αυτών από τους υπεργολάβους.»

8 Το άρθρο 6 του ίδιου νόμου, που τιτλοφορείται «Αποδείξεις», προβλέπει τα ακόλουθα:

«(1) Προκειμένου να αξιολογηθεί η προσφορά του, ο προσφέρων οφείλει να προσκομίσει τα ακόλουθα έγγραφα:

[…]

3. Δήλωση τηρήσεως συλλογικής συμβάσεως κατά το άρθρο 3.

[…]

(2) Αν η εκτέλεση ενός μέρους της συμβάσεως πρόκειται να ανατεθεί σε υπεργολάβο, πρέπει κατά την ανάθεση του έργου να προσκομίζονται και για τον υπεργολάβο τα κατά την παράγραφο 1 οριζόμενα δικαιολογητικά.»

9 Το άρθρο 8 του νόμου του ομόσπονδου κράτους, που τιτλοφορείται «Κυρώσεις», ορίζει τα εξής:

«(1) Για να διασφαλισθεί η τήρηση των κατά τα άρθρα 3, 4 και 7, παράγραφος 2, υποχρεώσεων, οι αναθέτουσες αρχές οφείλουν να συνομολογούν με τον ανάδοχο ποινική ρήτρα ενός τοις εκατό για κάθε υπαίτια παράβαση, σε περίπτωση δε πολλαπλών παραβάσεων έως δέκα τοις εκατό, επί της αξίας του αντικειμένου της συμβάσεως. Ο ανάδοχος υποχρεούται επίσης σε καταβολή ποινικής ρήτρας σύμφωνα με την πρώτη φράση στην περίπτωση κατά την οποία η παράβαση διαπράττεται από διορισθέντα υπεργολάβο του ή από υπεργολάβο διορισθέντα από τον υπεργολάβο του, εκτός αν ο ανάδοχος δεν γνώριζε ούτε όφειλε να γνωρίζει την παράβαση. Αν η ποινική ρήτρα είναι δυσανάλογα υψηλή, μπορεί κατόπιν αιτήματος του αναδόχου να μειωθεί από την αναθέτουσα αρχή στο κατάλληλο ποσό.

(2) Οι αναθέτουσες αρχές συνομολογούν με τον ανάδοχο ότι η παράβαση των κατά το άρθρο 3 όρων από τον ανάδοχο ή τον υπεργολάβο του, καθώς και η από βαριά αμέλεια ή κατ' επανάληψη παράβαση των κατά τα άρθρα 4 και 7, παράγραφος 2, του εν λόγω νόμου υποχρεώσεων, παρέχουν στην αναθέτουσα αρχή δικαίωμα καταγγελίας της συμβάσεως χωρίς προειδοποίηση.

(3) Αν μια επιχείρηση παρέβη αποδεδειγμένα, τουλάχιστον από βαριά αμέλεια ή κατ' επανάληψη, επιβαλλόμενες από τον νόμο αυτό υποχρεώσεις, οι αναθέτουσες αρχές μπορούν εντός του αντίστοιχου πεδίου αρμοδιότητάς τους να την αποκλείσουν από τη σύναψη δημοσίων συμβάσεων για χρονικό διάστημα μέχρις ενός έτους.

[…]»

Η διαφορά στην κύρια δίκη και το προδικαστικό ερώτημα

10 Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι το ομόσπονδο κράτος της Κάτω Σαξωνίας ανέθεσε στην Objekt und Bauregie το φθινόπωρο του 2003, κατόπιν προκηρύξεως δημόσιου διαγωνισμού, την εκτέλεση των βασικών οικοδομικών εργασιών για την ανέγερση του δικαστικού σωφρονιστικού καταστήματος Göttingen-Rosdorf. Η αξία του αντικειμένου της συμβάσεως ανερχόταν σε 8 493 331 ευρώ, χωρίς φόρο προστιθεμένης αξίας. Η σύμβαση περιείχε την υποχρέωση τηρήσεως των συλλογικών συμβάσεων και, ειδικότερα, την υποχρέωση καταβολής στους εργαζομένους στο εργοτάξιο τουλάχιστον την ισχύουσα στον τόπο εκτελέσεως αμοιβή κατ' εφαρμογή της συλλογικής συμβάσεως που αναφέρεται στον κατάλογο των αντιπροσωπευτικών συλλογικών συμβάσεων στο σημείο 01 «Οικοδομικός τομέας και δημόσια έργα» (στο εξής: συλλογική σύμβαση «Οικοδομικός τομέας και δημόσια έργα»).

11 Η Objekt und Bauregie διόρισε ως υπεργολάβο μια επιχείρηση με έδρα στην Πολωνία. Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 2004, η εταιρία αυτή κίνησε υποψίες ότι στο πλαίσιο των οικοδομικών εργασιών απασχόλησε εργάτες με μισθό κατώτερο από τον προβλεπόμενο στην συλλογική σύμβαση «Οικοδομικός τομέας και δημόσια έργα». Μετά την έναρξη της έρευνας, τόσο η Objekt und Bauregie όσο και το ομόσπονδο κράτος της Κάτω Σαξωνίας κατήγγειλαν τη μεταξύ αυτών συναφθείσα σύμβαση έργου. Το ομόσπονδο κράτος της Κάτω Σαξωνίας στήριξε την καταγγελία, μεταξύ άλλων, στο ότι η Objekt und Bauregie παρέβη τη συμβατική υποχρέωση της τηρήσεως της εν λόγω συλλογικής συμβάσεως. Κατά του κύριου υπεύθυνου της εγκατεστημένης στην Πολωνία εταιρίας εκδόθηκε διάταξη από ποινικό δικαστήριο, η οποία του προσήψε ότι στους χρησιμοποιηθέντες στο εργοτάξιο 53 εργαζομένους καταβλήθηκε μόνον το 46,57 % του από τον νόμο προβλεπόμενου κατώτατου μισθού.

12 Σε πρώτο βαθμό, το Landgericht Hannover διαπίστωσε ότι η αντλούμενη από τη σύμβαση έργου απαίτηση της Objekt und Bauregie αποσβέσθηκε μέσω συμψηφισμού λόγω της καταπτώσεως της ποινικής ρήτρας ύψους 84 934,31 ευρώ (ήτοι 1 % επί της αξίας του αντικειμένου της συμβάσεως) η οποία προβλεπόταν υπέρ του ομόσπονδου κράτους της Κάτω Σαξωνίας. Το δικαστήριο απέρριψε την αγωγή κατά τα λοιπά.

13 Επιληφθέν κατ' έφεση, το αιτούν δικαστήριο έκρινε ότι η επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης εξαρτάται από το αν το δικαστήριο αυτό οφείλει να μην εφαρμόσει τον νόμο του ομόσπονδου κράτους, ιδίως δε το άρθρο 8, παράγραφος 1, για τον λόγο ότι το άρθρο αυτό δεν είναι συμβατό με την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών όπως καθιερώνεται στο άρθρο 49 ΕΚ.

14 Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η υποχρέωση τηρήσεως των συλλογικών συμβάσεων επιβάλλει στις κατασκευαστικές επιχειρήσεις άλλων κρατών μελών να προσαρμόζουν τους μισθούς που καταβάλλουν στους εργαζομένους τους στο συνήθως ανώτερο ύψος αμοιβών του τόπου εκπληρώσεως της παροχής υπηρεσιών στη Γερμανία. Η απαίτηση αυτή έχει ως συνέπεια οι επιχειρήσεις αυτές να χάνουν το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα που αντλούν λόγω χαμηλότερου εργατικού τους κόστους. Επομένως, η υποχρέωση τηρήσεως των συλλογικών συμβάσεων συνιστά εμπόδιο για φυσικά ή νομικά πρόσωπα που προέρχονται από κράτη μέλη εκτός της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας.

15 Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο αμφιβάλλει για το κατά πόσο η υποχρέωση τηρήσεως των συλλογικών συμβάσεων δικαιολογείται από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος. Ειδικότερα, η υποχρέωση αυτή υπερβαίνει το μέτρο που είναι αναγκαίο για την προστασία των εργαζομένων. Αυτό που είναι αναγκαίο για την προστασία των εργαζομένων οριοθετείται από τον υποχρεωτικό κατώτατο μισθό που απορρέει από την εφαρμογή, στη Γερμανία, του νόμου περί αποσπάσεως των εργαζομένων (Arbeitnehmer-Entsendegesetz), της 26ης Φεβρουαρίου 1996 (*BGBl.* 1996 I, σ. 227, στο εξής: AEntG). Όσον αφορά τους αλλοδαπούς εργαζόμενους, η υποχρέωση τηρήσεως των συλλογικών συμβάσεων δεν επιφέρει την πραγματική εξίσωσή τους με τους Γερμανούς εργαζομένους, αλλά μάλλον εμποδίζει την απασχόληση στο έδαφος της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας εργαζομένων που προέρχονται από άλλο κράτος, καθώς ο εργοδότης τους δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει προς όφελός του το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα κόστους.

16 Το Oberlandesgericht Celle, κρίνοντας ότι η επίλυση της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί απαιτεί ερμηνεία του άρθρου 49 ΕΚ, αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το εξής προδικαστικό ερώτημα:

«Υφίσταται αδικαιολόγητος περιορισμός της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών κατά τη Συνθήκη ΕΚ, όταν η αναθέτουσα αρχή υποχρεούται από τον νόμο να συνάπτει συμβάσεις έργων μόνο με επιχειρήσεις οι οποίες, κατά την υποβολή προσφοράς, αναλαμβάνουν γραπτώς την υποχρέωση να καταβάλλουν στους εργαζομένους τους ως αντάλλαγμα για την εκτέλεση των έργων αυτών τουλάχιστον την αμοιβή που προβλέπει συλλογική σύμβαση ισχύουσα στον τόπο εκπληρώσεως της εν λόγω παροχής;»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

17 Με το ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' ουσίαν αν το άρθρο 49 ΕΚ απαγορεύει, σε περιπτώσεις όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, νομοθετικό μέτρο λαμβανόμενο από αρχή κράτους μέλους, το οποίο επιβάλλει στην αναθέτουσα αρχή να συνάπτει συμβάσεις έργων μόνο με επιχειρήσεις οι οποίες, κατά την υποβολή προσφοράς, αναλαμβάνουν γραπτώς την υποχρέωση να καταβάλλουν στους εργαζομένους τους ως αντάλλαγμα για την εκτέλεση των έργων αυτών τουλάχιστον την αμοιβή που προβλέπει συλλογική σύμβαση ισχύουσα στον τόπο εκπληρώσεως της παροχής αυτής.

18 Όπως προτείνουν ορισμένες από τις κυβερνήσεις που υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο καθώς και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, πρέπει, προκειμένου να δοθεί λυσιτελής απάντηση στο αιτούν δικαστήριο, να ληφθούν υπόψη οι διατάξεις της οδηγίας 96/71 κατά την εξέταση του προδικαστικού ερωτήματος (βλ.,

συναφώς, αποφάσεις της 12ης Οκτωβρίου 2004, C-60/03, Συλλογή 2004, σ. I-9553, σκέψη 27, καθώς και της 29ης Ιανουαρίου 2008, C-275/06, Promusicae, που δεν έχει ακόμα δημοσιευθεί στη Συλλογή, σκέψη 42).

19 Συγκεκριμένα, όπως προκύπτει από το άρθρο 1, παράγραφος 3, στοιχείο α΄, της οδηγίας, αυτή εφαρμόζεται, μεταξύ άλλων, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες μία επιχείρηση εγκατεστημένη σε κράτος μέλος αποσπά, στο πλαίσιο διεθνικής παροχής υπηρεσιών, εργαζόμενους, για λογαριασμό της και υπό τη διεύθυνσή της, στο έδαφος άλλου κράτους μέλους, στο πλαίσιο σύμβασης που συνάπτεται μεταξύ της επιχείρησης αποστολής και του παραλήπτη της παροχής υπηρεσιών που ασκεί τις δραστηριότητές του στο εν λόγω κράτος μέλος, εφόσον υφίσταται εργασιακή σχέση ανάμεσα στην επιχείρηση αυτή και τον εργαζόμενο κατά το χρόνο της απόσπασης. Στην υπόθεση της κύριας δίκης φαίνεται όντως ότι πρόκειται για μια τέτοια κατάσταση.

20 Επιπλέον, όπως επισήμανε και ο γενικός εισαγγελέας στην παράγραφο 64 των προτάσεών του, το γεγονός και μόνον ότι η νομοθεσία κράτους μέλους, όπως ο νόμος του ομόσπονδου κράτους, δεν σκοπεί στη ρύθμιση της απόσπασης εργαζομένων δεν μπορεί να έχει ως συνέπεια ότι μια κατάσταση όπως αυτή της κύριας δίκης δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 96/71.

21 Δυνάμει του άρθρου 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, πρώτη και δεύτερη περίπτωση, της οδηγίας 96/71, πρέπει να εξασφαλίζονται στους αποσπασμένους εργαζόμενους, όσον αφορά τη διεθνική παροχή υπηρεσιών στον κατασκευαστικό τομέα, οι όροι εργασίας και απασχόλησης που αναφέρονται στα στοιχεία α΄ έως ζ΄ της διατάξεως αυτής, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται, υπό το στοιχείο γ΄, και τα όρια του κατώτατου μισθού. Αυτοί οι όροι εργασίας και απασχόλησης καθορίζονται από νομοθετικές, κανονιστικές ή διοικητικές διατάξεις ή/και συλλογικές συμβάσεις ή διαιτητικές αποφάσεις οι οποίες έχουν κηρυχθεί γενικώς υποχρεωτικές. Σύμφωνα με την παράγραφο 8, πρώτο εδάφιο, του ίδιου άρθρου, ως συλλογικές συμβάσεις και διαιτητικές αποφάσεις κατά την έννοια της διατάξεως αυτής νοούνται εκείνες οι οποίες πρέπει να τηρούνται απ' όλες τις επιχειρήσεις τις ανήκουσες στον οικείο κλάδο ή επάγγελμα και υπάγονται στον γεωγραφικό χώρο εφαρμογής τους.

22 Το άρθρο 3, παράγραφος 8, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 96/71 δίνει επιπροσθέτως στα κράτη μέλη τη δυνατότητα, ελλείψει συστήματος κήρυξης των συλλογικών συμβάσεων ή των διαιτητικών αποφάσεων ως γενικώς υποχρεωτικών, να λάβουν ως βάση τις συλλογικές συμβάσεις ή διαιτητικές αποφάσεις που ισχύουν γενικά για όλες τις παρόμοιες επιχειρήσεις τις ανήκουσες στον οικείο κλάδο ή τις συλλογικές συμβάσεις που έχουν συναφθεί από τις πλέον αντιπροσωπευτικές σε εθνικό επίπεδο οργανώσεις των κοινωνικών εταίρων και που εφαρμόζονται στο σύνολο του εθνικού εδάφους.

23 Πρέπει να εξετασθεί αν το όριο του κατώτατου μισθού που επιβλήθηκε από μέτρο όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, το οποίο συνίσταται σε νομοθετική διάταξη που θέσπισε το ομόσπονδο κράτος της Κάτω Σαξωνίας σχετικά με τις δημόσιες συμβάσεις και που σκοπεί να καταστήσει δεσμευτική, ιδιαιτέρως έναντι μιας επιχειρήσεως όπως ο υπεργολάβος της Objekt und Bauregie, μια συλλογική σύμβαση η οποία προβλέπει το εν λόγω όριο μισθού, έχει καθοριστεί σύμφωνα με έναν από τους τρόπους που περιγράφονται στις σκέψεις 21 και 22 της παρούσας αποφάσεως.

24 Πρώτον, μία νομοθετική διάταξη, όπως αυτή του νόμου του ομόσπονδου κράτους, η οποία δεν έχει καθορίσει κανένα όριο κατώτατου μισθού, δεν μπορεί να θεωρείται ότι αποτελεί νομοθετική διάταξη υπό την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, πρώτη περίπτωση, της οδηγίας 96/71, η οποία έχει καθορίσει όριο κατώτατου μισθού όπως προβλέπει το στοιχείο γ΄ του ίδιου εδαφίου.

25 Δεύτερον, όσον αφορά το ερώτημα αν μια συλλογική σύμβαση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη συνιστά συλλογική σύμβαση που έχει κηρυχθεί γενικώς υποχρεωτική υπό την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, δεύτερη περίπτωση, της οδηγίας 96/71, σε συνδυασμό με την παράγραφο 8, πρώτο εδάφιο, του ίδιου άρθρου, από την υποβληθείσα στο Δικαστήριο δικογραφία προκύπτει ότι η AEntG, που σκοπεί στη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο της οδηγίας 96/71, επεκτείνει την εφαρμογή των σχετικών με τους κατώτατους μισθούς διατάξεων, που απορρέουν από συλλογικές συμβάσεις που έχουν κηρυχθεί γενικώς υποχρεωτικές στη Γερμανία, στους εγκατεστημένους σε άλλο κράτος εργοδότες οι οποίοι αποσπούν τους μισθωτούς τους στη Γερμανία.

26 Το ομόσπονδο κράτος της Κάτω Σαξωνίας επιβεβαίωσε, με απάντησή του σε γραπτό ερώτημα που του απηύθυνε το Δικαστήριο, ότι η συλλογική σύμβαση «Οικοδομικός τομέας και δημόσια έργα» δεν αποτελεί γενικώς υποχρεωτική συλλογική σύμβαση υπό την έννοια της AEntG. Επιπλέον, από κανένα στοιχείο της δικογραφίας που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο δεν μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η σύμβαση αυτή μπορεί παρά ταύτα να χαρακτηρισθεί ως γενικής εφαρμογής υπό την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, δεύτερη περίπτωση, της οδηγίας 96/71, σε συνδυασμό με την παράγραφο 8, πρώτο εδάφιο, του ίδιου άρθρου.

27 Τρίτον, όσον αφορά το άρθρο 3, παράγραφος 8, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 96/71, από το γράμμα της διατάξεως αυτής προκύπτει ότι αυτή δεν εφαρμόζεται παρά μόνον ελλείψει συστήματος αναγόρευσης των συλλογικών συμβάσεων σε κανόνες γενικής εφαρμογής, πράγμα που δεν συμβαίνει στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας.

28 Άλλωστε, μία συλλογική σύμβαση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη δεν μπορεί, εν πάση περιπτώσει, να θεωρείται ότι συνιστά συλλογική σύμβαση υπό την έννοια της εν λόγω διατάξεως και, ειδικότερα, ότι αποτελεί συλλογική σύμβαση, αναφερόμενη στην πρώτη περίπτωση της ίδιας διατάξεως, που «[ισχύει] γενικά για όλες τις παρόμοιες επιχειρήσεις τις ανήκουσες στον δεδομένο κλάδο ή επάγγελμα και υπαγόμενες στο γεωγραφικό χώρο εφαρμογής [της]».

29 Συγκεκριμένα, σε ένα πλαίσιο όπως αυτό της διαφοράς της κύριας δίκης, το δεσμευτικό αποτέλεσμα μιας συλλογικής συμβάσεως όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη επεκτείνεται μόνο σε τμήμα του κατασκευαστικού τομέα που εμπίπτει στον γεωγραφικό χώρο εφαρμογής της, εφόσον, αφενός, η νομοθεσία που του προσδίδει το αποτέλεσμα αυτό εφαρμόζεται μόνο στις δημόσιες συμβάσεις και όχι στις συμβάσεις του ιδιωτικού τομέα και, αφετέρου, η εν λόγω συλλογική σύμβαση δεν έχει κηρυχθεί γενικώς υποχρεωτική.

30 Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι ένα μέτρο όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη δεν καθορίζει το όριο του μισθού σύμφωνα με έναν από τους τρόπους που προβλέπει το άρθρο 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, πρώτη και δεύτερη περίπτωση, και παράγραφος 8, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 96/71.

31 Ως εκ τούτου, αυτό το όριο μισθού δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστά όριο κατώτατου μισθού, υπό την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, στοιχείο γ΄, της ίδιας οδηγίας, το οποίο τα κράτη μέλη δικαιούνται να επιβάλλουν, δυνάμει της οδηγίας αυτής, στις επιχειρήσεις που είναι εγκατεστημένες εντός άλλων κρατών μελών στο πλαίσιο διεθνικής παροχής υπηρεσιών (βλ., συναφώς, απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 2007, C-341/05, Laval un Partneri, Συλλογή 2007, σ. I-11767, σκέψεις 70 και 71).

32 Ομοίως, αυτό το όριο μισθού δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστά όρο απασχόλησης και εργασίας ευνοϊκότερο για τους εργαζόμενους υπό την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 7, της οδηγίας 96/71.

33 Πιο συγκεκριμένα, η εν λόγω διάταξη δεν μπορεί να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι επιτρέπει στο κράτος μέλος υποδοχής να εξαρτά την παροχή υπηρεσιών στο έδαφός του από την εφαρμογή όρων εργασίας και απασχολήσεως που βαίνουν πέραν των επιτακτικών κανόνων περί της ελάχιστης προστασίας. Συγκεκριμένα, όσον αφορά τα θέματα του άρθρου 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, στοιχεία α΄ έως ζ΄, η οδηγία 96/71 προβλέπει ρητώς τον βαθμό προστασίας την τήρηση του οποίου το κράτος μέλος υποδοχής δικαιούται να επιβάλλει στις επιχειρήσεις που είναι εγκατεστημένες εντός άλλων κρατών μελών, υπέρ των εργαζομένων τους που έχουν αποσπασθεί στο έδαφός του. Εξάλλου, μια τέτοια ερμηνεία θα ισοδυναμούσε με στέρηση της εν λόγω οδηγίας από την πρακτική της αποτελεσματικότητα (προπαρατεθείσα απόφαση Laval un Partneri, σκέψη 80).

34 Επομένως, και υπό την επιφύλαξη της ευχέρειας που έχουν οι εγκατεστημένες εντός άλλων κρατών μελών επιχειρήσεις να προσχωρούν εκουσίως εντός του κράτους

μέλους υποδοχής, ιδίως στο πλαίσιο δεσμεύσεως αναλαμβανομένης έναντι του αποσπασθέντος προσωπικού τους, σε ενδεχομένως ευνοϊκότερη συλλογική σύμβαση εργασίας, το επίπεδο προστασίας που πρέπει να εξασφαλίζεται στους εργαζομένους που έχουν αποσπασθεί στο έδαφος του κράτους μέλους υποδοχής περιορίζεται, κατ' αρχήν, σε αυτό που προβλέπει το άρθρο 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, στοιχεία α΄ έως ζ΄, της οδηγίας 96/71, εκτός αν οι εν λόγω εργαζόμενοι τυγχάνουν ήδη, κατ' εφαρμογή του νόμου ή συλλογικών συμβάσεων εντός του κράτους μέλους προελεύσεως, ευνοϊκότερων όρων εργασίας και απασχολήσεως όσον αφορά τα θέματα που διαλαμβάνονται στην εν λόγω διάταξη (προπαρατεθείσα απόφαση Laval un Partneri, σκέψη 81). Ωστόσο, τέτοια περίπτωση δεν συντρέχει στην υπόθεση της κύριας δίκης.

35 Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι ένα κράτος μέλος δεν δικαιούται, δυνάμει της οδηγίας 96/71, να επιβάλλει, μέσω ενός μέτρου όπως είναι το επίμαχο στην κύρια δίκη, όριο μισθού όπως αυτό που προβλέπει η συλλογική σύμβαση «Οικοδομικός τομέας και δημόσια έργα» στις επιχειρήσεις που είναι εγκατεστημένες εντός άλλων κρατών μελών.

36 Η ορθότητα αυτής της ερμηνείας της οδηγίας 96/71 επιβεβαιώνεται όταν αναγνωστεί υπό το πρίσμα του άρθρου 49 ΕΚ, δεδομένου ότι η οδηγία αυτή στοχεύει, μεταξύ άλλων, στην επίτευξη της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, η οποία αποτελεί μία από τις θεμελιώδεις ελευθερίες που διασφαλίζει η Συνθήκη.

37 Όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 103 των προτάσεών του, υποχρεώνοντας τους αναδόχους και, έμμεσα, τους υπεργολάβους τους να τηρούν την κατώτατη αμοιβή, όπως αυτή που προβλέπει η συλλογική σύμβαση «Οικοδομικός τομέας και δημόσια έργα», μια νομοθεσία όπως ο νόμος του ομόσπονδου κράτους μπορεί να επιβάλει στους παρέχοντες υπηρεσίες που είναι εγκατεστημένοι σε άλλο κράτος μέλος, όπου τα όρια του κατώτατου μισθού είναι χαμηλότερα, μία πρόσθετη οικονομική επιβάρυνση η οποία μπορεί να παρεμποδίσει, να παρενοχλήσει ή να καταστήσει

λιγότερο ελκυστική την εκπλήρωση της παροχής υπηρεσιών τους στο κράτος υποδοχής. Συνεπώς, ένα μέτρο όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη μπορεί να συνιστά περιορισμό υπό την έννοια του άρθρου 49 ΕΚ.

38 Επιπλέον, αντιθέτως προς όσα ισχυρίζονται το ομόσπονδο κράτος της Κάτω Σαξωνίας και ορισμένες από τις κυβερνήσεις που υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, το μέτρο αυτό δεν μπορεί να θεωρείται δικαιολογημένο από τον σκοπό της προστασίας των εργαζομένων.

39 Συγκεκριμένα, όπως διαπιστώθηκε στη σκέψη 29 της παρούσας αποφάσεως, όσον αφορά τα όρια του μισθού που καθορίζει συλλογική σύμβαση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, τα όρια αυτά επιβάλλονται, κατ' εφαρμογή νομοθεσίας όπως είναι ο νόμος του ομόσπονδου κράτους, μόνο σε τμήμα του κατασκευαστικού τομέα εφόσον, αφενός, η νομοθεσία αυτή εφαρμόζεται μόνο στις δημόσιες συμβάσεις και όχι στις συμβάσεις του ιδιωτικού τομέα και, αφετέρου, η εν λόγω συλλογική σύμβαση δεν έχει κηρυχθεί γενικώς υποχρεωτική.

40 Από κανένα στοιχείο της δικογραφίας που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο δεν μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η προστασία που απορρέει από αυτά τα όρια μισθού —τα οποία, κατά τα λοιπά, όπως επισημαίνει και το αιτούν δικαστήριο, υπερβαίνουν τα όρια του κατώτατου μισθού που ισχύουν δυνάμει της AEntG— είναι αναγκαία σε εργαζόμενο του κατασκευαστικού τομέα μόνον οσάκις αυτός εργάζεται στο πλαίσιο δημόσιας σύμβασης έργων και όχι οσάκις εργάζεται στο πλαίσιο ιδιωτικής σύμβασης.

41 Για τους ίδιους λόγους με τους εκτεθέντες στις σκέψεις 39 και 40 της παρούσας αποφάσεως, ο εν λόγω περιορισμός δεν μπορεί να θεωρείται δικαιολογημένος ούτε από τον σκοπό διασφαλίσεως της προστασίας της αυτόνομης οργάνωσης της επαγγελματικής ζωής από τα συνδικάτα, πράγμα το οποίο υποστηρίζει η Γερμανική Κυβέρνηση.

42 Τέλος, όσον αφορά τον σκοπό της χρηματοοικονομικής σταθερότητας του συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως, του οποίου γίνεται επίκληση από τη Γερμανική Κυβέρνηση προς υποστήριξη της θέσεώς της ότι η αποτελεσματικότητα του συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως εξαρτάται από το επίπεδο των μισθών των εργαζομένων, από την υποβληθείσα στο Δικαστήριο δικογραφία δεν προκύπτει ότι ένα μέτρο όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη είναι αναγκαίο προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος που συνίσταται στην αποφυγή της προκλήσεως σοβαρής βλάβης στην οικονομική ισορροπία του συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως, στόχος για τον οποίο το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι μπορεί να αποτελέσει επιτακτική ανάγκη γενικού συμφέροντος (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 16ης Μαΐου 2006, C-372/04, Watts, Συλλογή 2006, σ I- 4325, σκέψη 103 και παρατιθέμενη νομολογία).

43 Κατόπιν όλων των παραπάνω σκέψεων, στο υποβληθέν ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η οδηγία 96/71, ερμηνευόμενη υπό το πρίσμα του άρθρου 49 ΕΚ, απαγορεύει, σε περιπτώσεις όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, νομοθετικό μέτρο, λαμβανόμενο από αρχή κράτους μέλους, το οποίο επιβάλλει στην αναθέτουσα αρχή να συνάπτει συμβάσεις έργων μόνο με επιχειρήσεις οι οποίες, κατά την υποβολή προσφοράς, αναλαμβάνουν γραπτώς την υποχρέωση να καταβάλλουν στους εργαζομένους τους ως αντάλλαγμα για την εκτέλεση των έργων αυτών τουλάχιστον την αμοιβή που προβλέπει συλλογική σύμβαση ισχύουσα στον τόπο εκπληρώσεως της παροχής αυτής.

Επί των δικαστικών εξόδων

44 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (δεύτερο τμήμα) αποφαίνεται:

Η οδηγία 96/71/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 1996, σχετικά με την απόσπαση εργαζομένων στο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών, ερμηνευόμενη υπό το πρίσμα του άρθρου 49 ΕΚ, απαγορεύει, σε περιπτώσεις όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, νομοθετικό μέτρο, λαμβανόμενο από αρχή κράτους μέλους, το οποίο επιβάλλει στην αναθέτουσα αρχή να συνάπτει συμβάσεις έργων μόνο με επιχειρήσεις οι οποίες, κατά την υποβολή προσφοράς, αναλαμβάνουν γραπτώς την υποχρέωση να καταβάλλουν στους εργαζομένους τους ως αντάλλαγμα για την εκτέλεση των έργων αυτών τουλάχιστον την αμοιβή που προβλέπει συλλογική σύμβαση ισχύουσα στον τόπο εκπληρώσεως της παροχής αυτής.

(υπογραφές)